

શ્રી યશોવિજયજી

જૈન ગ્રંથમાળા

દાદાસાહેબ, ભાવનગર.

ફોન : ૦૨૭૮-૨૪૨૫૩૨૨

૩૦૦૪૮૪૬

૨૧૯૫

શ્રી જૈન ગ્રંથાવલી અંક ૧૮.

તિર્થયાત્રા દિગ્દર્શન.

લખનાર,
મુનિ શ્રી ચારિત્રવિજયજી:
પાલીતાણા.

પ્રસિદ્ધ કરનાર,
જૈન પત્ર ઑફીસ તર્ફથી
ભગુભાઈ ફોનેચંદ કારભારી.
હાથી બીલ્ડીંગ, કાલબાદેવી—મુંબઈ.

આવૃત્તિ ૧ લી. પ્રત ૩૦૦૦.

અમદાવાદ.

ધી “ડાયમંડ ન્યુબિલી” પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમાં
પરીખ દેવીદાસ હજનલાલે છાપ્યું.

વીર સંવત ૨૪૩૮; સંવત ૧૯૬૮.

મુદ્રિત મફત.

તીર્થ-યાત્રા દિગ્દર્શન.

તિતિર્થુ જે તરવાની ઇચ્છાવાળો તેની તરવાની અલિલાષા-મનોરથ જેના વડે સિદ્ધ થઇ શકે છે તેનું નામ તીર્થ કહેવાય છે. સમુદ્રમાં નૌકાદ્વારા મુસાફરો-પાંથો જેમ તરી પોતાના લક્ષ્યસ્થાને પહોંચે છે તેમ તીર્થરૂપ નૌકાથી ભવિજનો ભવસમુદ્રમાંથી આત્માને કર્મના યોગે આવી મળેલી દેહ ઇત્યાદિ યાતનામાંથી તારી લક્ષ્ય જે મુક્તિ તેના સ્થાને લઇ જઈ શકે છે. તીર્થ એ તારક નૌકા છે, ભવિઓ તેના મુસાફરો છે. તીર્થોમાં ઉદ્ધરેલા-મોક્ષે ગયેલા મહાનુભાવોનાં ચરિત્રો તેમના સુકાનીઓ છે. યાત્રાગુઓ તીર્થે જવાનો આ તરવાનો મૂળ ઉદ્દેશ છે.

આ પ્રમાણે તરવાની, આત્મિક કલ્યાણને મેળવવાની મન, કર્મ અને વાણીથી જાણે કિંવા અજાણે થઇ ગયેલા પાપની નિવૃત્તિની સખળ અંતરંગ લાવના પૂર્વક તીર્થે જવાથી જ તે આપણી તરવાની આત્મિક કલ્યાણ મેળવવાની અલિલાષા ફળીભૂત થાય છે. તીર્થ પછુ તેવા હૃદયના ખરા તિતિર્થુઓને જ તારે છે એમ ન હોય તો તીર્થમાં વસતા પ્રત્યેક તરી જવા ઉદ્ધરી જવા જોઇએ, પણ તેમ નથી.

તીર્થમાં વસતા પ્રત્યેકે કોઇ મહાન પુણ્યના ઉદ્યે આપણો અત્રે નિવાસ થયો છે એમ માની સતત કિંચિત પણ કલ્પિત-

પાપવાળી પ્રવૃત્તિનો પોતાને સ્પર્શ થવા દેવાનો સ્વલ્પ માત્ર
પણ અવકાશ નહિ આપવો જોઈએ. તેમજ યાત્રાગુઓએ
કોઈ સુકૃતના મહોદય રૂપ-પાપના પુનઃ માત્રને પ્રજાળી મોક્ષ-
ના-કલ્યાણના માર્ગે જવાની સ્થિતિમાં આત્માને સ્થાપે એવો
તીર્થયાત્રાનો આપણને પ્રસંગ-લાભ મળ્યો છે, અહિં આપણે
તરવા-ઉદ્ધરવા પાપોને ધોવા ખોવા આબ્યા છીએ એવી ભાવના
રાખી, લેશ પણ પાપવાળી પ્રવૃત્તિને આદર નહિ આપવો જોઈએ.
જ્યાં જે મૂકવા આબ્યા ત્યાંથીજ તેનું ગ્રહણ થાય તો તે કેવી
મહાન ભૂલ કહેવાય ? મલિન વસ્ત્રો જે પાણીથી નિર્મળ થાય
તેજ પાણીથી જો વસ્ત્રો મલિન થતાં હોય તો કોઈ પણ સમજી
માણસ તે પાણીમાં ધોવાની ઇચ્છા રાખે ખરો કે ? તાત્પર્ય કે
તીર્થવાસીઓની તેમજ યાત્રાગુઓની વૃત્તિ-પ્રવૃત્તિ પાપ રહિત
રહે તોજ તે તીર્થ તેમને તારક છે અને તેઓ તેના અવલંબને
તરવાને પણ લાયક છે. નીચેનું સુભાષિત એજ રહસ્ય એજ
મર્મને ખુલ્લો કરે છે. તે સુભાષિત આવું છે કે :-

અન્ય ક્ષેત્રે કૃતં પાપં તીર્થક્ષેત્રે વિનશ્યતિ ॥

તીર્થક્ષેત્રે કૃતં પાપં વજ્રલેપઃ પ્રજાયતે. ॥

ભાવાર્થ-અન્ય સ્થાને કરવામાં આવેલું પાપ તીર્થક્ષેત્રમાં
ધોવાય છે પણ તીર્થક્ષેત્રમાં કરવામાં આવેલું પાપ વજ્રલેપ તુલ્ય
અર્થાત્ દૃઢ તેમાંથી પછી ઉદ્ધાર ન થઈ શકે તેવું બને છે, તે
સ્પષ્ટજ છે. પૃથ્વી ઇત્યાદિ અન્ય સ્થાનો આપણા પાપના ભારથી
કુલુષિત બનતા છતાં પણ આપણને તે તે પોતાના ઉપર ધારી

રહે છે પણ તીર્થરૂપ નૌકા તો તેવો બોલે વધવાથી ભવસમુદ્ર-
માંજ બેસનારને બોળી દે છે. તીર્થ પુકારી પુકારી કહે છે કે
બહારથી તમે ગમે તેવો પાપનો બોલે લઈને આવશો તે ખેંચી
ભવપાર હું મૂકી શકું એટલું મારામાં સામર્થ્ય છે પણ મારા
સ્થાનને પ્રાપ્ત થયા પછી તેવા બોલની નવી વેરગત કરશો
તો પછી માફ બળનેર નથી. વૈદ્ય, રોગીએ પોતાની મૂર્ખાઈથી
અંગ ઉપર આણેલા દુઃસાધ્ય રોગનો પણ ઉપચાર કરી શકે
છે, પણ તેની ચિકિત્સા તળે આવ્યા પછી રોગી ને વિધિ-
નિષેધની સમજણથી ઉલટી પ્રવૃત્તિ કરે, કુપથ્યને સેવી વ્યાધિને
પોષે કિંવા વધારે તો તે અસાધ્ય બની જતાં વૈદ્યના હાથ
હેઠા પડી બાય છે. પછી તેની ચિકિત્સાનું બળ ચાલી શકતું
નથી, તેમજ યાત્રાળુઓ-ભવિષ્યો ભવસમુદ્રથી તરી મુક્ત થવા
તીર્થે આવ્યા. પછી ને કુપથનો-પાપનો સંગ કરે તો પછી
તે તીર્થરૂપ નૌકા તેમને તારી શકવા અસમર્થ છે. ન્યાયાધીશે
કરેલી ગુન્હાની શિક્ષાથી છૂટવા ઉપરી અદાલતમાં અપીલ લઈ
શકાય છે અને ઉપરી અદાલતના ઠરાવ ઉપર ખૂદ રાજધિરાજ
પાસે અપીલ લઈ જઈ શકવાનો અવકાશ છે, પણ રાજધિરાજે
બહાર પાડેલી શિક્ષાથી છૂટવા ક્યાંઈ પણ અપીલ કરવાનો અવ-
કાશ નથીજ. એ શિક્ષા વળલેપજ છે અને તો પછી ભોગવેજ
છૂટકો છે. તેવીજ રીતે ઈતર સ્થાને કરેલા ગુન્હાઓ પાપોની
માફી તીર્થસ્થાન બક્ષે છે પણ તીર્થમાં આવી કરેલા ગુન્હા-
ઓથી છૂટવા પછી અપીલ લઈ જવાનું ઠેકાણું નથી. એ તો અમ-
લદારી ઠરાવ નથી પણ ખુદનો રાજકીય ઠરાવ છે; એ
વળલેપજ રહે છે.

ઉક્ત સુભાષિત જો કે તીર્થવાસીઓ તેમજ યાત્રાળુઓ ઉભયને લાગુ પડે છે પણ તીર્થવાસીઓને વિશેષ લાગુ પડતું હોય એમ દેખાય છે, તેનું કારણ સ્થિરવાસીઓને પતિતપાવન તીર્થક્ષેત્રના કાંઠે આપણે બેઠા છીએ, તેથી આપણે સદા ઉદ્ધારજ છે, આવી ભૂલ ભરેલી માન્યતાને લીધે સદ્અસદ્ પ્રવૃત્તિના વિવેક તરફ કેટલી કવાર દુર્લભ રહે છે. એ દેખીતુંજ છે કે રંકને લક્ષ્મિની કિંમત હોય છે. સ્વલ્પ માત્ર મળવાથી પણ તેને તે જીવની માફક પ્રાણધન તુલ્ય સમજી જાય છે. ધનિકોને-મૂડીવાળાઓને તેની એટલી બધી દરકાર રહેતી નથી. સ્થિરવાસીઓ મૂડીવાળા ધનિકોને સ્થાને છે. યાત્રાળુઓ રંકને સ્થાને છે. જેટલા દરજ્જે સ્થિરવાસીઓ તે સંબંધે નફરતાવાળા-બેદરકાર રહેવાને લાયક છે તેટલા દરજ્જે યાત્રાળુઓ તેવી ભૂલ કરવાને પાત્ર હોય તેમ કલ્પી શકાતું નથી. યાત્રાળુ યાત્રાના સ્થાનમાં આવી-તીર્થમાં પગ મૂકી બનતાં સુધી ગમે તેવો પાપી તે હોય તોપણ વિશુદ્ધ મનોવૃત્તિવાળો રહેવા ઉદ્યમ સેવે છે. બનતાં પર્યંત તે પાપને મનમાં સ્થાન લેવાનો અવકાશ આપતો નથી. સ્થિરવાસીઓમાં ડગલે ડગલે તેવું સ્ખલન થતું અનુભવાય છે. આમ થવાનું કારણ અમૂલ્ય પણ સમીપે રહેલી વસ્તુની કિંમત નહિ સમજવાપણું અને દૂર કળે કિંવા પ્રયત્ને સાધ્ય વસ્તુના ઉપયોગમાં મતિ જનમનની સ્વાભાવિક રીતે રહે છે એજ સમજાય છે. “આતિપરિચયાદવજ્ઞા” એ સૂત્ર ઉપયોગની સમજણ રહિતોને માટે છે, કારણ તેમની બુદ્ધિ માત્ર નવલમાંજ આદર અને ઉપયોગની દૃષ્ટિવાળી રહે છે. તેવાઓની કયાંઈ સ્થાયી શ્રદ્ધા

નથી, પ્રેમ નથી, આસ્થા નથી, આદર કિંવા ઉપયોગ નથી.
 ટૂંકામાં કહીએ તો ઉપયોગનું સ્વરૂપજ તેઓ સમજ્યા હોતા
 નથી. તેમનો ઉપયોગ ઇચ્છાજન્યજ રહે છે. ઇચ્છાને ઉપયોગમાં
 વિલાવી દેતા નથી અર્થાત્ ખાવાની ઇચ્છા થઈ તે વખતે માત્ર
 ભોજનનોજ ઉપયોગ તેઓ લાગે છે પણ ક્ષણેક પશ્ચાત્ જમી
 રહ્યા પછી પાણી પણ પીવાને જોઈશે તે વાત તેઓ વિસરી જાય
 છે. આથી વસ્તુની તો તેઓ પણ અવજ્ઞા કરતા નથી, વાસ્તવ
 કોઈ વસ્તુની અવજ્ઞાને પણ અવકાશ નથી પણ તેવા અજ્ઞો તે
 તે વસ્તુના પરિચયનો પોતાના લાલના વિચારમાં દુરૂપયોગ કરે
 છે, અર્થાત્ પ્રાપ્તનો યથાવત્ લાભ તેઓ લઈ શકતા નથી. તીર્થના
 સંબંધમાં પણ આવેને માટે ઉપરોક્ત કથન છે. પ્રાજ્ઞ-મર્મજ્ઞ
 તો મનુષ્ય તરીકેના જીવનને કેટલી વાતો-ખાળતો અવશ્ય ઉપયોગી
 છે તે પ્રથમથીજ મુકરર કરે છે અને તે નિર્ધારેલા કેન્દ્રમાં
 એકી વખતેજ સહુમાં દૃષ્ટિ કરતો રહે છે. એકની પ્રબળતામાં
 બીજાને લોપતો નથી, સહુમાં ઉપયોગની વાસ્તવ સ્વરૂપને તે
 ભૂલતો નથી. સમષ્ટિ તરીકેની તેની ઉપયોગની દૃષ્ટિમાં પોતે
 નિર્ધારેલી વસ્તુ માંહેની એક પણ જૂની ખડુ પરિચિત જોતો
 નથી પણ તેને નિત્ય નૂતન રૂપે પ્રેમથી નિહાળી પરિચય
 મળતો અને વિવેકથી કેળવે છે. આવા સમજુઓ માટે
 તેવી અવજ્ઞાનો અવકાશ છેજ નહિ અને તેથી તેમને માટે આ
 કથન નથી, એટલું જણાવી “તીર્થસ્નેજે કૃતં પાર્થ” એ સુભાષિતના
 પુનઃ વિવેચન ઉપર આવીએ. ઉક્ત સુભાષિત કેમ જાણે કોઈ
 યાત્રાળુએ તીર્થવાસીની અદ્રશ્ય, અનાસ્થા, લોભ ઇત્યાદિ કલુષિત

વૃત્તિ તેમજ ઉલટાં આચરણો નિહાળી ઉચાર્યું ન હોય એમ
 જણાય છે. તે કહેનાર તેમાંથી એ ધ્વનિ ઉપજાવી દેખાડતો
 જણાય છે કે અરે તીર્થવાસીઓ ! અમે યાત્રાળુઓ દૂરસ્થાનથી
 કષાયને ધોવા-ખોવા દુઃખો સહી દ્રવ્ય ખરચી લાંબી મજલો
 કરી અહીં આવીએ છીએ, તમે અહીં તેના સમીપેજ બેઠા છો
 તમે મહદ્ લાગ્યેશાળી છો, તમારી પ્રવૃત્તિ લોભ, અશ્રદ્ધા, કષાય,
 ઇત્યાદિથી અમારા કરતાં બહુજ અંશે ન્યૂન હોવી જોઈએ; પણ
 એથી ઉલટુંજ જોવામાં આવે છે. અમે કેટલા તીર્થમાં શ્રદ્ધાવાળા
 અને આત્માનું કલ્યાણ સાધવાને અત્રે આવી છીએ. શુભ માર્ગે
 યથાશક્તિ વિક્તનો વ્યય કરીએ છીએ. શાસ્ત્રકથિત પ્રવૃત્તિને
 સ્વીકારવા પ્રયત્ન સેવીએ છીએ, તમે પ્રવૃત્તિમંદ દેખાઓ છો,
 તમે સમજતા હો કે અમે તીર્થના કાંઠેજ વસેલા હોઈ સ્વતઃ-વિના
 પ્રયત્ને, વિના ઉચિત પ્રવૃત્તિએ પણ આત્માના શ્રેયના કલ્યાણના
 માર્ગે ઉપર છીએ તો એ તમારી ભૂલ સમજાય છે; જો એમજ
 આત્મકલ્યાણ સધાતું હોય તો તમારીજ માફક અનેક તિર્થે
 પણ ત્યાં વસે છે તેઓ પણ આત્મકલ્યાણને પ્રાપ્ત થવા જોઈએ;
 વિધિમાં તો અવશ્ય આદર રહેવોજ જોઈએ. અમે નિર્લોભ,
 નિર્મત્સર, નિષ્કષાય, બહુ નહિ તો બે દહાડા પણ અત્રે રહેવા
 ઉદ્યમ સેવીએ છીએ, તમારી તો સતત એવીજ પ્રવૃત્તિ રહેવી
 જોઈએ. તમે અમારી પાસેથી દ્રવ્યની અણધટતી લાલચ કરી
 નિર્લોભવૃત્તિનો ત્યાગ કરો છો, પ્રત્યેકમાં મત્સર ઇત્યાદિને સેવી
 માત્સર્ય અને કષાયને પણ અનુમોદો છો-પોષો છો. કોઈ કહેશે
 કે “ અર્થવાદો-યુક્તિવાદો હેષઃ ” અર્થાત્ એ તો બધો અર્થવાદ છે.

યુક્તિવાદ છે. સાક્ષર વિષયનુ ધારે તે રીતે મંડન કરી શકે—આપણે તેમજ માનીએ છીએ, તથાપિ એટલું તો ચોક્કસ નિહાળવામાં આવે છે કે તીર્થવાસીઓમાં યાત્રીઓ પાસેથી દ્રવ્ય કઢાવવા વગેરેની કેટલીક લોભપ્રવૃત્તિ રહે છે. કેટલીક શુભપ્રવૃત્તિની મંદતા અને તેને બદલે અશ્રદ્ધા, દંભ, અનાચાર, ઠગાઇ ઇત્યાદિ દોષો નિહાળવામાં આવે છે. તીર્થમુંડીઆનો ઉપાલંભ પોતા ઉપર આણવાનું કારણ એ તીર્થવાસીઓની અનિવાર્ય લોભવૃત્તિજ જણાય છે. બહુધા તીર્થવાસીઓની સ્થીતિ દુર્બળ—દુઃખી દેખાવાનું કારણ તેમનો લોભ, અશ્રદ્ધા, અનાચાર, યાત્રાળુઓ પાસેથી પૈસો કઢાવવા સાચું જુઠું ખોલવું, ઇત્યાદિ પાપકૃતિજ હોય એમ સમજાય છે.

તીર્થોમાં તીર્થોધ્યક્ષે કિંવા વહિવટ કરનાર સત્તાવાળાઓએ જે યાત્રાળુઓ પાસેથી કર ઇત્યાદિ નિમિત્તે પૈસો લેવાની પરંપરા કરી મૂકી છે તે અનુચિત સમજાય છે. યાત્રાળુઓની શક્તિ અને શ્રદ્ધાના પ્રમાણમાં એ કર ઇત્યાદિ નિયમ લાગુ પડવો જોઈએ એમ સમજાય છે.

અગાઉ જણાવી ગયા પ્રમાણે અંતરંગ ભાવનાપૂર્વક યાત્રાએ—તીર્થે જવું એજ તીર્થે જવાનો ખરો હેતુ છે. મોટાઇની ખાતર, યશની ખાતર, મોટા મોટા સંઘો કાઢવા અને તેમાં નાના કિંવા મોટા અધિકારી કિંવા અનધિકારી સર્વેને લેવા સ્થળે સ્થળે દેરા તંત્રુઓ નાખવા, ગામ ગામના આમંત્રણો સ્વીકારી જમવું રમવું, સાથે નૃત્ય ગાયનનાં સાધન રાખી નાચાનચર્યાની

ગમ્મતો ઉડાવવી, તીર્થોમાં જઈ મોટાઈની ખાતર, ચશની ખાતર, વિવેકની દૃષ્ટિ વિના પૈસાનો વ્યય કરવો એ સઘળું કુતૂહલ સરખું જ લાગે છે. સંઘપતિએ તીર્થે જવાની—યાત્રા કરવાની શુભેચ્છા સંપન્ન થઈતો પોતાના દ્રવ્યથી યાત્રા કરવાને દ્રવ્યથી અશક્ત તિતિર્ષુ અધિકારીને સાથે લેવા એજ સંઘ કાઢવાનો અને પોતાને મળેલા પૈસાનો સદ્વ્યય કરવાનો ફલિ-તાર્થ છે. ઐતિહાસિક દૃષ્ટિથી જોતાં એમ માલૂમ પડે છે કે આવા સંઘો કાઢવાની શાસ્ત્રોએ અગર જે વખતમાં ખાસ ભાર મૂકીને ભલામણ કરી છે તે તે કાળને લઈનેજ યોગ્ય છે. એક વખત એવો પણ હતો કે દૂર દેશથી દ્રવ્યવાન કિંવા સાધારણ માણસ યાત્રા કરવા જાય તો તેને ચોર હુંટારા ઇત્યાદિની માર્ગમાં મોટી ભીતિ રહેતી હતી. તેવા કાળમાં એકલાં દોકલાં યાત્રાએ નિકળવા હિંમત કરવી તે પૂરા વિચારવાળું તેમજ મૂશ્કેલીભરેલું હતું. આવા સંજોગોની વચમાં કેઈયોગ્ય શ્રીમાન સંઘ કાઢતો તો તેની જોડે અનેક યાત્રાળુઓ નીકળતા. નોકર, ચાકર, ચોકિયાત, પહેરા ઇત્યાદિની તે સંઘપતિના ખર્ચે યાત્રાળુઓને સગવડ મળતી અને તેથી કિફાયતે—થોડા ખર્ચે સામાન્યો—ગરીબો યાત્રાનો અપૂર્વ લાભ લઈ શકતા, તદુપરાંત તદ્દન ગરીબોને માટે ખાવા પીવા ઇત્યાદિ અર્ચખુટણની સંઘપતિના પદરથી જોગવાઈ પણ થતી હતી.

અન્ય દર્શનીઓમાં ખીજી રીતે યાત્રા કરવાનો પ્રકાર પણ ઉપલબ્ધ કરાવેલો જોઈ શકાય છે, તેઓ કાચક લઈ બિલુકના વેંચે અળવાંણે પર્ગે તેમનાં અડસડે તીર્થો કરતા હતા. તેઓને

આવા લીખારી હાલે જોઈ ચોરો તેમના તરફ લક્ષ કરતા નહિ. હાલમાં રેલ્વેઓ થઈ છે, સ્થળે સ્થળે ચોક્કી પહેરાઓના ભાપતા વીગેરેની સગવડો પણ જોવામાં આવે છે. આગળના ભયનો હમણું સમૂળગો નાશ થયો છે, છતાં અજ્ઞાની અને માત્ર યશનાજ ભૂખ્યાઓ સેંકડો માણસોને રેલ્વેમાં બેસાડી ખાવાપીવાનું સઘળાનું ખર્ચ માથે ઉપાડી લઈ સંઘ કાઢવા મંડયા છે તે કોઈ રીતે ઉચિત દેખાતું નથી. આમ કરવાથી રેલ્વે ફીના અને ખાવા ખવરાવવાના જે પૈસા થાય છે તેટલા પૈસા તીર્થક્ષેત્રમાં વપરાતા નથી. આવી પદ્ધતિ જૈનશાસ્ત્રથી વિરુદ્ધ છે. તેથી સંઘ કાઢવાનો શાસ્ત્રોક્ત ઉદ્દેશ મુદ્દલ સચવાતો નથી. સંઘ કાઢવાનો ઉદ્દેશ એ છે કે પોતાની મુસાફરીમાં-માર્ગમાં સ્વધર્મીઓ સાથે મિલાપ થાય; પરસ્પર પરિચય, ઓળખાણ તેમજ ગુણોનો લાભ થાય; ગામેગામના દેરાસરોનાં તેમજ ત્યાં રહેલા મુનિઓનાં દર્શનની તક મળે, સ્થાન સ્થાન પ્રતિ સ્વધર્મીઓની સારી નરસી સ્થિતિ તપાસવાની તક મળે કે જેથી તેનો ઉચિત-ઘટતો ઉપાય થઈ શકે. સંઘપતિએ પોતાને માર્ગમાં જોવામાં આવેલ સ્વધર્મીઓની સ્થિતિ વગેરેનો આવશ્યક મુખ્ય મુખ્ય હેવાલ પોતાની નોંધપોથીમાં ટાંકી લેવો જોઈએ અને યાત્રાથી ઘેર આવ્યા પછી પોતાની મુસાફરીમાં જોવામાં આવેલા પોતાના ગરીબ ભાઈઓની સ્થિતિ તરફ લક્ષ કરી યથાશક્ય મદદ આપવા અપાવવા જોગવાઈઓ કરવી જોઈએ. સંઘપતિના દરબજાના મોલામાં-માનમાં સ્થાન સ્થાન પ્રત્યે બિચારા સ્વધર્મીઓ તેઓના બળદો-ઘોડાઓ બળી તેમના રથો, વાહનો,

ગાડીઓ ખાંધે ધરી ખેંચે, બહુ માન કરે, સામૈયાં કરે, પગે લાગે તેનું પરિણામ શૂન્યમાં આવે તો તે શું કામનું? સંઘ-પતિ સેંકડોના હજારો ઉપર મોટાઈના લોભમાંજ પાણી ફેરવતા હોય એમજ જણાય છે; તેઓ ઘેર આવ્યા પછી પોતે માર્ગમાં જોયેલા તેમજ પોતાના આંગણે મદદની આશાએ આવી ઉભા રહેલા પોતાના દુર્બળ ભાઈઓની કાંઈજ દયા તેઓ ખાતા નથી. પૈસો જો કોઈ પણ રીતે પુણ્યમાંજ ખરચાવો જોઈએ એવો તેમનો હેતુ હોય તો પોતાના અનાથ ગરીબ ભાઈઓની દયા ખાઈ યથાશક્ત્ય આપવું, અપાવવું, મદદ કરવી, કરાવવી જોઈએ; એ પણ પુણ્યનોજ માર્ગ છે. કોઈ સંઘપતિ થયો તો તેણે સંઘપતિની સ્થિતિએ દિશાએજ રહેવું જોઈએ. નહિ તો નાટકમાં જેમ અમુક વખત-અમુક કલાકને માટે પાત્ર એકટર રાજ ઇત્યાદિનો વેશ લજવે છે પણ પછી જુઓ તો તે એનો એજ, એની એજ માથે ટોપી, એના એજ કપડાંએ ગામમાં રખડતો હોય છે તે માફક આપણા સંઘપતિનો પણ તે એકટરની માફક વેશ લજવો ખરાખરજ કહેવાય.

જે જે તીર્થે જવાય તે તે તીર્થના માહાત્મ્યના જ્ઞાન તેમજ તેના ઇતિહાસની માહેતી મેળવી ત્યાં જવું જોઈએ. આખુએ જઈ આવ્યા, લોરણીએ ગયા, સમેતશિખર કે સિદ્ધગિરી, અંતરિક્ષા કે મક્ષિકા ગયા પણ તે તે તીર્થોના માહાત્મ્ય શું છે, તે તેનો શું ઇતિહાસ છે તે જાણ્યા વિના ખરે તીર્થનો આનંદ મેળવી શકતો નથી, તેમજ આત્મિક કલ્યાણને મેળવવાનો હેતુ જોઈએ તેવો પાર પડતો નથી.

અમુક તીર્થોમાં કોણ તીર્થંકરો મોક્ષે ગયા છે, કોણ તપ તપ્યા છે, કોણ કોણ દેવો મુનિ મહાત્મઓ થઈ ગયા છે, નિવસ્યા છે, કયા માહાત્મ્યથી એ ભૂમી તીર્થરૂપ પાવન ગણાય છે ? તે તે સઘળું આપણા બહુવામાં હોય છે તો તે તે સ્થાનોમાં નિવસેલા-મોક્ષે ગયેલા મહાનુભાવોના ચારિત્ર્ય ઇત્યાદિનું સ્મરણ ચિંતન, શુભ ભાવના ઇત્યાદિ થતાં તે દ્વારા આપણી મલિનવાસના ટળવાથી આત્મા નિષ્ક્રિય બને છે અને તીર્થોનો ખરો હેતુ જે તરવાની ઇચ્છા તે આપણે સાધી શકીએ છીએ.

પ્રસંગને લઈને લખવું પડે છે કે અંતરિક્ષણ મક્ષિણ એ હાલ શ્વેતાંબરી અને દિગંબરીનું મિશ્રિત તીર્થ થઈ પડ્યું છે. મક્ષિણ અંતરિક્ષણ શાથી, તેની ઉત્પત્તિ શી રીતે ? તે બહુનારા તો ઉભય પક્ષમાં ઘણા થોડાજ હશે પણ અમારૂં તીર્થ કરી લડી મરવા તૈયાર થાય છે. આ અજ્ઞાનતા નહિ તો ખીજું શું છે ? ખરી રીતે શ્વેતાંબરીનાં નાનાં મોટાં જે જે તીર્થો છે તે દરેક તીર્થોનો મૂળથી જેટલો મળી શકે તેટલો હાલના જમાનાને અનુસરતી રીતે કે જે રીતને અન્ય વિદ્વાનો પણ સ્વીકારે તેવી રીતનો ઇતિહાસ લખાવી બહેરમાં મૂકવાની જરૂર છે. પૂર્વે તીર્થંકરો લખાતા હતા પણ તે પદ્ધતિ હાલમાં પૂર્ણ રીતે ઉપયોગી લાગતી નથી તેમાં સુધારાની અગત્ય છે.

સિદ્ધાચળણ ઉપર કેટલાક નવાણુ યાત્રાઓ કરે છે, તેઓ એકેક દીવસમાં બળે ત્રણ ત્રણનો વારો વઢાકે છે; આથી દર્શનની ભાવના પૂર્ણ રીતે થઈ શકતી નથી. પૂર્ણ વિધિથી

અને ભક્તિપૂર્વકજ તે થવી જોઈએ. કેટલાકે ડાળીમાં બેસી તે જાત્રાઓ કરે છે. અમારા મત પ્રમાણે તેવી રીતે નવાણું કરવાને બદલે નવજ પણ પગે ચાલીને કરવી તે શ્રેષ્ઠ જણાય છે. કેમકે યાત્રા હંમેશ પગે ચાલીનેજ કરવી જોઈએ.

શાસ્ત્રમાં લખે છે કે કોઈ પણ દેવ કે દેવીની આશા-તના ન કરવી અને રાજને પ્રતિકૂળ કોઈ રીતે ન બનાવવો. અન્ય લોકોના તીર્થ પ્રત્યે આશાતના નહિ કરવાથી તેઓને પણ આપણા તીર્થ પ્રત્યે અનાદર બુદ્ધિ નહિ થવાનું ઉપયોગી શિક્ષણ આપણે આપીએ છીએ. રાજને પ્રતિકૂળ નહિ બનાવવાથી તે આપણા તેમજ તીર્થના રક્ષણ તેમજ હિતમાં તત્પર રહે છે. તેમ કરવાથી આપણે મિથ્યા દૃષ્ટિ બની જતા નથી કેમકે તેમ બનવાનો આધાર તો શ્રદ્ધા ઉપર છે.

તીર્થ તારક શી રીતે છે તે સવાલ જો કે અસ્થાને છે પણ આપણે તેનો ખુલાસો કરીએ. તે એટલા માટે તારક છે કે તીર્થકર મહારાજે ત્યાં સમોસર્યા હોય, નિવસ્યા હોય, આત્મ કલ્યાણને સાધી મોક્ષે ગયા હોય; અનેક ગણધરો, મુનિ મહાત્માઓ ઇત્યાદિ પુણ્ય ચરિતોની અનેક શુભ પ્રવૃત્તિથી, ત્યાંના શુદ્ધ પુદ્ગલોથી, શુદ્ધ વાતાવરણથી એ ભૂમી-એ સ્થળ પાવન બની રહેલું હોય છે, અને તેથી પોતાની સીમામાં આવનારના આત્મા અને મનની શુદ્ધિ થાય છે અને ત્યાંના શુદ્ધ વાતાવરણના સ્પર્શથી જે જે મહાનુભાવોએ ત્યાં રહી આત્મકલ્યાણ સાધ્યું હોય છે તેમના સ્મરણથી તેઓમાં શુભવૃત્તિનો પ્રવેશ

ધાય છે. આવી તદ્રુપતામાં આનંદ આવી ગયો તો પછી સંસારના ઉપાધિવાળા આનંદથી જીવ ઉદાસીન બને છે. આત્મકલ્યાણનો સ્વરૂપાનંદનો ઐચ્છિક બની જાય છે અને પૂર્વ મહાનુભાવના પથે વિચરતાં પરિણામે તરી જાય છે—મુક્ત બની રહે છે.

આવી તીર્થભૂમિને મલિન વાતાવરણ કેટલાક દરજ્જે અશુદ્ધ કરે છે, ત્યાંની નિકટમાં ખીલકુલ અશુભપ્રવૃત્તિને અવકાશ ન હોવો જોઈએ. સંસારીઓ આસપાસમાં ધરબાર ખાંધી સ્થિતિ કરીને રહે છે. સ્ત્રી ઇત્યાદિ સાથે રહી ગૃહસ્થાશ્રમ સેવે છે, વિષયોપભોગ કરે છે, પ્રજોત્પત્તિ કરે છે. આ સહુ પ્રવૃત્તિ તીર્થક્ષેત્રના વાતાવરણને કેટલાક દરજ્જે મલિન કરનારી છે? તીર્થક્ષેત્રની આબુખાબુની લગભગ દસ પંદર ગાઉ સુધીની પૃથ્વી આવી પ્રવૃત્તિથી મુક્ત હોવી જોઈએ, અર્થાત્ ગૃહિઓ ત્યાં વસે તોપણ તેટલા દૂર વસવા જોઈએ એમ હાલના સંજોગો જોતાં ઉચિત જણાય છે. તીર્થ આવતા યાત્રાળુઓને સીધું સામાન પુરું પાડવા ઇત્યાદિ ઉચિત વણજબ્યાપાર કરવા વૈશ્યો ઇત્યાદિ ભલે ત્યાં રહે પણ તે સહુ તેટલા કાર્ય પરત્વેજ ત્યાં ટકવા જોઈએ. તીર્થક્ષેત્રમાં જઈ ગ્રહીએ અને ગૃહિણીએ બ્રહ્મચર્યવ્રત પાળવું જોઈએ. તીર્થ જવાનો હેતુ મોજમજા કરવાનો નથી, તે પવિત્રભૂમિના સ્પર્શથી મલિનતા દૂર કરવાનો છે. મલિન વાસાનાને પોષવાથી સ્થાન મલિન વાતાવરણવાળું બને છે. મલિન પ્રવૃત્તિથી તીર્થક્ષેત્રને મલિન પરમાણુઓનો સ્પર્શ થતાં મલિન બને છે. અશક્ય પરિહારના કારણે ઉક્ત તીર્થોમાં બ્યવસ્થા, ચોકી પહેરા ઇત્યાદિને

માટે નોકરો આકરો, સ્ત્રી છોકરાં સાથે રહે તે વિષય દુર્લભ કરવા જેવો છે. તીર્થે ગયા પહેલાંની આપણી મનની સ્થિતિમાં ત્યાં જઈ આવ્યા પછી અવશ્ય ફેરફાર થવો જોઈએ, શુભ સંસ્કારનો શુભપ્રવૃત્તિમાં લાવનાનો ઉદ્દય થવો જોઈએ. તીર્થ ક્ષેત્રો આપણાં પાપો-ને આળી આપણને પવિત્ર કરે છે તેથી પુનઃ પુનઃ પાપો કરી પવિત્ર થવા તીર્થ ક્ષેત્રમાં દોડ્યા જઈએ તેવું યાત્રા કરવાનું રહસ્ય નથી. તેમ કરવાથી તરી જવાનું મનાતું હોય તો તે એક જાતનો ભ્રમ છે. પૂર્વકૃત પાપના પશ્ચાત્તાપપૂર્વક રહી નવેસરથી નહિ કરવાનોજ તેનો આશય છે. તીર્થ ક્ષેત્રોમાં જઈ લીધેલા નેમો નિર્વાહવા જોઈએ, મૂકી દેવા જોઈએ નહિ. કેટલાકો કંઈ મૂલાદિ અલક્ષ નહિ ખાવા વિગેરે અનેક નેમો ત્યાં અંગીકાર કરી પાછળથી તે તે ખાવા સ્વાદેન્દ્રિયને વશ વરતી પ્રવૃત્તિ કરે છે. આવા કરેલાં પચ્ચખાણુ શું કામના છે. આમ કરવાથી તો મૂળ તેમ કરવું તેજ પાપ છે. તેમાં વળી પચ્ચખાણુને લઈ તેને ફેંક કરવાથી તો ઉભય કર્મના-પાપના લાગી થવાય છે. આમ કરવું એ તો જેમ “મિચ્છામિ દુક્ષડં” ઘેર ઘેર સાધારણ થઈ પડ્યું છે તેવી એ પણ પ્રવૃત્તિ મનાય. ધંધામાં-વેપારમાં ફૂડ કપટ કરવું, ધર્મના સોગન ખાવા, બ્યાજ ખાવાં, એકના બમણા દામ કરી ગરીબોને દૂલવાં અને વિધિ અનીતિના મેળવેલા પૈસાથી તીર્થોમાં હડીઓ કરવાથી તીર્થ તારતું હોય એમ માનવાનું નથી. અનેક વાર તીર્થયાત્રા કર્યા છતાં અનીતિ ન ગઈ અને એજ રહી તો તે ઉદમ આવર્તન પુનરાવર્તનની જેમ વૃથા કાયકલેશનેજ સૂચવનારો છે. તીર્થે જઈ આવ્યા બાદ તુચ્છ બુદ્ધિ

એની એજ રહી; તીર્થે જઈઆવ્યા બાદ લપટતા, દુરાચાર, ચોરી, વ્યભિચાર જેવાં ને તેવાંજ રહ્યાં; તીર્થ કરીને આવ્યા બાદ વિશ્વા-
સઘાત, છલદંભ, બદદાનત ન બદલાય; તીર્થ કરી આવ્યા બાદ
પરનિંદા, પારકાનાં છિદ્રો જોવાં, પરધન, પરાઈ દાર તરફ પાપદ-
ષ્ટિની ખૂરી એજ ન ટળી તો તેવાઓએ તીર્થે જઈ આવ્યાનું
સાર્થક્ય શું કર્યું ? કશુંજ કર્યું નથી. અથવા તો શું તેઓ પહા-
ડપર ચડવા અને ઉતરવાના શ્રમમાંજ એના સાર્થક્યને સમજી
ઘેર આવ્યા છે ? તેવો શ્રમ, તેથી પણ વધીને શ્રમ તો ઘરને
આંગણે બેઠાં પણ ઉઠાવી શકાય તેમ છે. અથવા તો શું
તેવાઓ ત્યાં જઈ ખરચેલા પૈસાથી તે તે દુર્ગુણોને મૂલવી ખરીદી
આવ્યા છે ? ઈબ્બરેઅથવા પટ્ટે લખાવી લાવ્યા છે ? પોતાના
પાપોની માફી મેળવી આવ્યા છે ? અરેરે પામરો ! ભવિષ્યો ! કર્મની-
પાપોની સબરૂપ આ ભવ યાતના તો મળી છે એથી વધીને
અનંત ભવની યાતનામાં પડવાનો ઉદ્ધમ શા સારૂ સેવીએ છીએ ?
તીર્થ એ પ્રભુનું ઘર છે એ પ્રભુને ઘેર જઈને પણ પાપોને
ખોઈ આવતા નથી તો પછી પાપોને ખોવાનું બીજું કયું સ્થળ
છે ! અથવા શું તીર્થોને ફેસલાવીએ છીએ ! નહિજ. એથી આ-
ત્મવંચકજ બનાય છે. કૃપણ જેમ ધનની પોટલીને જેવીને તેવી
બાળવી ઘેર લાવે તેમ પાપોની પોટલી અવિચ્છિન્ન આબાદ ઘરે
કાં પાછી લાવે છે ! તેને પાછી લઈને કાં હીંડયા આવે છે ?
અને તો પછી તીર્થે જવાના પુણ્ય મેળવવાના અભિલાષો કરી
તે તે પવિત્ર નામોને કાં કલંકિત કરે છે ? આવી યાત્રા કરી
કિંવા ન કરી ઉભય સરખુંજ છે.

તીર્થમાં પટ્ટરી, પાળવાની આવશ્યકતા છે. પ્રથમ તો બ્રહ્મચારી-કચ્છબદ્ધ યાત્રાળુએ રહેવું જોઈએ, મનને વિકાર પામતાં કબજે રાખવું જોઈએ, નહિ તો મલિન વિચારોથી તીર્થમાં રહેવી જોઈતી માનસિક પવિત્રતાનો ભંગ થાય છે.

એકલઆહારી-એક વખતજ આહાર લેવો જોઈએ-જમવું જોઈએ. જઠરમાં બે વખત ખોરાકનો ખોજો નહિ પડવાથી શરીરની જડતા જતી રહે છે અને તેથી શરીર અને મન સ્ફૂર્તિમાં રહે છે અને ધર્મધ્યાન ઇત્યાદિ પ્રવૃત્તિમાં ઉત્સાહ રહે છે.

સચિત પરિહારી-રહેવું જોઈએ, અચિત વસ્તુ ખાવાથી બુદ્ધિ નિર્મળ રહે છે અને મુનિધર્મના ભાવની ભગ્નતિ રહે છે.

ભોંયસંથારી અર્થાત્ પથારીએ સૂવું જોઈએ. વિભવ વિલાસાદિમાં રાગ ઉત્પન્ન કરાવે તેવી પલંગ ઇત્યાદિ શય્યામાં સુવું જોઈએ નહિ.

પાય અનવારી એટલે અળવાણે પગે વિચરવું જોઈએ. ધર્મને માટે, આત્મિક કલ્યાણને માટે તીર્થમાં આવવાનો હેતુ છે. ત્યાં ઉપાન-પગરખાં પહેરવાથી કીડી મકોડી ઇત્યાદિ જીવો છુંદાઈ પીલાઈ જવાનો સંભવ હોઈ પાપ મુક્ત થવા તીર્થમાં આવવાનો હેતુ યથાવત્ સરતો નથી. કેટલાક શ્રીમંતો ગાડીઓમાં બેસી ઘોડા દોડાવે છે તેથી નીચે કેટલાક જીવો પીલાઈ જાય છે. સમૂહને લઈને થયેલી ગીરદીને લીધે ઠોઠ હડફેટમાં આવી જવાથી પીલાઈ જાય છે. ઘોડા અને બળદોને ત્રાસ થાય છે. આ સહુ નહિ થવું જોઈએ.

ગુરુસહ પગચારી ગુરુને સાથે લઇ તીર્થે નીકળવું જોઈએ. ગુરુથી પ્રત્યેક તીર્થના માહાત્મ્યનું જ્ઞાન તેમજ ણીભું પણ ક્ષણ ક્ષણ પ્રત્યે વિધિ નિષેધનું જ્ઞાન મળવાની સાથે નિત્યપ્રતિ તેઓ દ્વારા વ્યાખ્યાન શ્રવણ ઇત્યાદિનો લાભ મળતો રહે છે. મન બુદ્ધિ ઉપર સદુપદેશના ઉપચારોથી નિર્મળતાની લાવના સતત બની રહે છે, અર્થાત ઉપદેષ્ટા સદ્ગુરુની સાથે સહગમનથી ઉચિત માર્ગમાં પ્રવૃત્તિનો આદર બન્યો રહે છે. દુકામાં તીર્થક્ષેત્રે નીકળી જેટલી બને તેટલી તપશ્ચર્યા, ઉપવાસ, અનશન ઇત્યાદિ તિતિક્ષા ઉઠાવવાની છે. ગૃહિઓને-સંસારીઓને વ્યવહારમાં ઘરને આંગણે તેવો ઓછો અવકાશ કિંવા અનુકૂળતા હોય છે, તેઓને સંગે-પ્રસંગે તીર્થમાં આગમનથી ઓળેસેળે તેવી તક મળે છે અને તેથી ‘રાજ દાને અને પ્રજા સ્નાને’ એ કહેવતની માફક ભવિષ્યો સહેજ કલ્યાણને સાધી શકે છે.

તીર્થ એ શબ્દમાં સ્થાવર તેમજ જંગમ ઉભયતીર્થનો સમાવેશ થાય છે. આપણું કથન આ સ્થાને સ્થાવર તીર્થોને માટે છે. પ્રત્યેક સ્થાવર તીર્થો અને તેનાં માહાત્મ્યો આપણા શાસ્ત્રોમાં અનેકશઃ કથાયા છે, તેથી આપણે તે વિષયને અહીં નહિ ચર્ચતાં તીર્થ અને તેનું મહાત્મ્ય વર્ણન સામાન્ય રીતે વર્ણવવા ઉદ્યોગે સેવ્યો છે. તાત્પર્ય કે નિરાણાં નિરાણાં તીર્થો અને તેના માહાત્મ્યો ચર્ચવાનો આ વિષય નથી. તીર્થનો અર્થ સારો કાંઠો એવો પણ થાય છે. પ્રાયશઃ નદી કિંવા જળ-સ્થાનની પેલી બાજુ જવું હોય કિંવા આવવું હોય તો તેના મુકરર બાંધેલા આરાથી, કાંઠેથી જવામ જવામ છે. તે દીર્ઘ

કાળની જવર અવરથી ખરાબા-ઉંડાણુ ઇત્યાદિ ભયથી રહિત અને પરિચિત થઈ પડેલ હોય છે. ત્યાં ઉતાડુઓનો સથવારો પણ લાધે છે-મળે છે. તારાઓ પણ તુંબાં ઇત્યાદિ તરવાનાં સાધનો લઈ બેઠા હોય છે અને તેથી સહજ સહજ સહુના સમાગમના આનંદમાં ઉતાડુ સાધન વડે પેલે કાંઠે તરી ઉતરે છે તેવીજ રીતે તીર્થ એ પણ ભવસમુદ્રના કાંઠા છે, આરા છે-ત્યાં પ્રાયશઃ અનેક તારાઓ રૂપ સંત પુરૂષોનો સમાગમ મળી આવે છે, અનેક તિતિર્ષુઓનો સમાગમ પણ મળી આવે છે અને એક બીજાની સહાયથી ભવિજનો પોતાના આત્માના કલ્યાણનો માર્ગ સાધી શકે છે. કોઈ શ્રેષ્ઠ જીવ શુભના ઉદયેથી તરી કીનારે પણ પહોંચે છે. શિવાય અનેક દેશના યાત્રાળુઓનો સમૂહ તીર્થમાં બનતો હોવાથી જૂદા જૂદા દેશના લોકોની રીતભાત, ભાષા, ઇત્યાદિનો પણ પરિચય મળે છે અને એ અનેક વ્યાવહારિક જ્ઞાન મેળવવાના પ્રસંગો મળી આવે છે. “દેશાટનં પંડિતમિત્રતા ચ ” એ સુભાષિત માંહેના દેશાટન અને પંડિતોનો સમાગમ એ બે અત્રસ્થાને યથાવત્ લાગુ પડે છે. આ ઉપરાંત અનેક મુનિમહાત્માઓના દર્શનનો સહબોધનો અને પણ લાભ મળે છે. તીર્થસ્થાન પ્રાયશઃ પર્વતો ઉપર વિશેષે કરીને જોવામાં આવે છે તેનું કારણ ઉપરના ભાગમાં શુદ્ધ વાતાવરણ રહે છે. સુંદર સરોવરો, ઝરણાંઓ, વિના વાવ્યે, વિના માળીની દેખરેખે ઉગી પુષ્પ મહોર ઇત્યાદિ વિભવશ્રીથી ડાલી રહેલી મંદમંદ સુરભીથી ખડેકી રહેલી વનશ્રી, ઇત્યાદિ નિર્સર્ગના આનંદના ખાગનું અવલોકન કરતાં ચિત્ત પ્રભુની લીલામાં, કીર્તનમાં, ભક્તિમાં મસ્ત બની રહે છે.

સંસારની વાસનાઓને, દૂષિત વિચારોને વિસરી બાંધ છે, તેમ શુદ્ધ અને પ્રશાંત બની બાંધ છે. વળી પર્વતોમાં, ગુફાઓ, કંદરો, વીવરો ઇત્યાદિને લીધે તે સ્થાન ભજન તથા ધ્યાનને માટે નિરૂપદ્રવ અને એકાંત હોઈ તીર્થંકર મહારાજો, મુનિઓ, સંતો ત્યાં નિવસ્યા હોય છે—આનંદમાં વસ્યા હોય છે. આત્મકલ્યાણને સાધ્યા હોય છે, કોઈ સાધતા હોય છે તેથી તે સર્વદા તીર્થોને માટે ઉચિત સ્થાન સમજાય છે. પૂર્વ પુરૂષોએ તે સ્વીકાર્યા છે. અહા ! એ મનોહારી પર્વતનો દેખાવ, તે ઉપરનાં, ઝરણાં, ગુફાઓ, વૃક્ષો, વનસ્પતિ અને તે ઉપરના તીર્થોનો આનંદ નિહાળી આવા ઉદ્દગારો નીકળી બાંધ છે.

૫૬ ગજલમાં અથવા હરિગીતમાં.

નકી પહાડ આ નહિ ભૂતિમતિ એ પાડની પ્રતિમા દીસે,
ઉપકાર અર્થે અન્યના વિભવો રહ્યો ધરી નિજ વિષે. નકી.
જળ ધોધ નિર્મળ અમિત સુંદર નિર્મળાં વેગે વહે,
ઉપયોગ અર્થે એ થકી જળ અન્ય નદ નદીઓ લહે. નકી
નિજ ઉદર મધ્ય અદારભાર ઉગાડી સર્વે ઔષધી,
નિજના નહિ ઉપયોગની સહુને દીધી અરપી બધી. નકી.
જામરૂમ, દાડમ આમવૃક્ષો સ્વાદુ સુરસ ફળે ફળ્યાં,
આપી પ્રસાદી પથિકને કહે મહદભાગ્ય તમો મળ્યા. નકી.
તરૂપુષ્પ ડોલર દાઉદી ક્યાંહિ ક્યાંહિ મધુ ને માધવી,
ડોલી રહ્યાં મુમનસ મુગંધે જેમ સાધુ સાધવી. નકી.
વિંટળાઇ વિટપે વદત્રી ક્યાંહિ બની રહી એદ નિપાવિકા,
આદર્શ જ્યમ વ્યવહારમાં શોભે શ્રાવક શ્રાવિકા. નકી.

વપુવ્યાધિ કંટકની છતાં ગુલ આખ તરૂં ગુલાખ દે, નકી.
 સંકટ છતાં ન સુવાસ તણએ એમ શીખામણુ વહે. નકી.
 પ્રોત્કુલ્લ કમળો તણ પટપદ બાય નહિ ચંપક કને, નકી
 તજવી કરી મૈત્રી કહે અમને ન શોભે અધમને. નકી
 કેડીં કપોતજ કોકીલા શુક સારિકા સારસ અને નકી
 કલરવિત કૂલત થઈ વધાવે પથિકના આગમનને. નકી
 સુંદર લહરથી ત્રિવિધ સમીર અહા શો સુખમય સંચરી, નકી.
 દુઃખનું ભુલાવી ભાનને આનંદ મનમાં દે ભરી. નકી.
 આધિ ઉપાધિ ભૂલવા વળી સર્વ દુઃખના ભાનને,
 આથી ઉચિત જન કયાં જૂએ વિશ્રામ સ્થળ કે સ્થાનને. નકી.
 વિલવથી આનંદ કંદ ભરી ભરી નેણુ આ નગરાજની,
 નિરખ્યાંજ કરીએ ભૂખ તરસ વિસારી કીંમત કાજની. નકી.
 જ્યાં પરમયાવન તીર્થ શાંત ગુહાઓ વાસ એકાંતને,
 ચારિત્રવિજય ન મૂકવાં પલભર ગમે સર્વે મને. નકી.

ભાવાર્થ—આ પહાડ નહિ પણ પાડ-ઉપકારની પ્રતિ-
 માજ જણાય છે. કારણ જે ખીજના ઉપકારના અર્થે પોતાના
 વિભવોને ધરી રહ્યો છે. જેના ઉપર નિર્મળ જળના ધોધ સુંદર
 નિર્જર ઝરણાંઓ વેગથી ખળખળ અવાજ કરતાં વહી રહ્યાં છે,
 જેમાંથી પોતાના ઉપયોગને અર્થે જળ ખીજાં નદનદીઓ લાહે
 છે—મેળવે છે. પોતાના ઉદરમાં અદારભાર વનસ્પતિને ઉગાડી
 પોતાના ઉપયોગને માટે નહિ પણ તેણે બધાને અર્પી દીધી
 છે. જેના ઉપર જમરૂખ, દાડમડી, આંખાઓ, સ્પાદ અને સુરસ
 ફળોથી ફળી રહ્યાં છે, તે પથિકોને પોતાના ફળની પ્રસાદી

આપી જાણે અમારાં મહદ્દલાગ્યે કે અતિથી સત્કાર કરવાને તમે મળ્યા એવા વિનયને સૂચવી રહેતાં દેખાય છે. ક્યાંહી ડોલ અને દાઉદી, ક્યાંહી મધુ અને માધવી, જેમ સાધુ અને સાંધવી પોતાના સુમનસ-સારા મનની સુવાસથી અર્થાત્ સુવ્યાપારથી યત્રકુત્રચિત્ સહૂને તર્પતાં-સંતોષ ઉપજાવતાં ડોલી રહે છે, એટલે કે જ્યાં વિચરે છે ત્યાં સુવાસ ફેલાવે છે; તેમ સુમનસ સુપુષ્પોની સુગંધી ફેલાવતાં ડોલી રહ્યાં છે. ક્યાંહી વૃક્ષથી વેલી વીંટળાઈ આનંદ ઉપજાવી રહી છે. જોનારની આંખે વ્યવહારમાં આદર્શ શ્રાવક શ્રાવિકાના દર્શનમાં રજુ થાય છે. શરીરે કાંટાની વ્યાધિ છતાં ગુલ-ફૂલ અને આમ-સુગંધ ગુલાબના વૃક્ષ આપી રહ્યાં છે તે જાણે સંકટ પડતા છતાં પણ પોતાની સુવાસ કેમ છોડીએ ? અર્થાત્ નહીં છોડીએ, એવું શિક્ષણ આપતાં સમજાય છે. પ્રોત્પુલ્લ કમળોને મૂકી પટપટ ભ્રમર ચંપાની નિકટમાં પણ જતો નથી તે જાણે એમ સૂચવે છે કે મૈત્રી કરીને તજવી તે અમને નહિ પણ અધમને શોભે છે અર્થાત્ તે સજ્જન નહિ પણ દૂર્જનનું-અધમનું લક્ષણ છે. કેકી, કપોત, કોકીલા, શુક, સારિકા અને સારસો કલરવકુળન ગાનથી જાણે પથિકના આગમનને વધાવતાં હોય નહિ શું એવો અનુભવ મળે છે. સુંદર લહરીથી ત્રિવિધ વાયુ સંચરી દુઃખનું ભાન છોડી મનને આનંદમાં મસ્ત બનાવી દે છે. આધિ ઉપાધિ અને દુઃખ માત્રનું ભાન ભૂલવા માટે આથી પછી પર્વતથી ઉચિત વિશ્રામ સ્થળ મનુષ્ય બીજે ક્યાં નિહાળવાનો હતો એમ થઈ આવે છે. નગરાજની આનંદના મૂળ રૂપ એ બધી વિલવશ્રી જાણે ભૂખ્યાં અને તરફથી કાંમ

અને કાજને છોડી નેત્રોએ નિહાળ્યાજ કરીએ એવી તદ્દલીન
બની જવાય છે. જ્યાં પરમપાવન તીર્થો લજ્જન અને ધ્યાનને
માટે એકાંતે વસવા ગુફાઓ એ સઘળું જોઈ એ સ્થળ ચારિત્ર
વિજયને પળભર પણ મૂકી ખસવાનું મન થતું નથી. અસ્તુ

શિખરિણિ વૃત્ત.

કહે છે પહાડોને અચલ સઘળાઓ મુખ બધે,
વળી મુક્તિને ચે અચલપદ શાસ્ત્રો પણ વહે.
સમાને શોભે છે સતત મધત્રી (મૈત્રી) ના વિસરીએ,
બની તેના સંગી અચલપદ મુક્તિનું વરીએ. ૧

વળી જાણી પ્રથવી નિલય વસવા યોગ્ય મનથી,
સદા સંસારીને અમ નિવસવું યોગ્યજ નથી;
મુનિઓ તેઓના પરિચયથી એકાંત અળગા,
જુવે છે પોતાને ઉચિત વસવા પહાડજ જગા. ૨

ધ્વજ દેરાઓની નભચુમિત ચારૂ શિખરની,
કહે ડોલીડોલી ભૂમિતલ નિવાસી જનજાણી
અહીં ઉંચે આવો ઉરધ ગતિ જો માન ચહો,
નહિ તો ડોલતાં નકી રહશે આ લક્ષણ લહો. ૩

ભાવાર્થ—પહાડોને સહુ અચળ કહે છે, મુક્તિને પણ
અચળપદ કહેવામાં આવે છે. સમાને મૈત્રી રહે એ સ્વાભાવિ-
ક છે. આપણે પણ પહાડના સંગી બની મુક્તિનું અચળપદ
વરવું—મૈત્રી કરવી. વળી પૃથ્વી સંસારીને વસવા યોગ્ય છે, અમારે
ત્યાં વસવું યોગ્ય નથી એમ માની મુનિ જનો પોતાને માટે

સંસારથી અળગા વસવા પોતાને માટે પહોંડ એકાંત સ્થળ પસંદ કરે છે. ગગન ચુંબિત દેરાઓના શિખરપૃષ્ઠની પવનથી ડોલતી ધ્વજાઓ નીચેનાઓને જાણે એમ સૂચવતી જણાય છે કે મનુષ્યો અહીં ઉંચે આવો, ઉર્ધ્વ ગતિની મોક્ષની અભિલાષા હોય તો ઉપર આવો, નહિ તો ત્યાં ડોલતા રહેશો, આ હું ડોલી બતાવું છું તે લક્ષણ નિહાળો.

શિવાય પર્વત ઉપરની શુદ્ધ હવા સુંદર ઝરણાનું પાણી વનસ્પતિ ઇત્યાદિના કારણથી તેમજ પર્વત ઉપર ચડવા ઉત્તરવાના તેમજ હરવા ફરવાના બ્યાયામથી શરીર આરોગ્ય અને સુદૃઢ બને છે તેથી આયુર્વેદની દૃષ્ટિથી જોતાં એક એ પણ તીર્થો પર્વત ઉપર હોવાનું કારણ સમજાય છે. ચડવા ઇત્યાદિની પરાકાષ્ઠાથી આળસુ ઇત્યાદિની શ્રદ્ધાની પણ કસોટી થાય છે. આ વિગેરે અનેક તેનાં કારણો મળી રહે છે. તીર્થે જવાનાં અનેક કારણો પૈકી આ પણ કારણો હોય એમ સમજાય છે. ત્યાં ત્યાં કેવી કેવી આશાતનાઓ થાય છે તે જાણી શકાતાં તેના ઉચિત ખંદોબસ્ત કરી શકાય છે. ત્યાં ક્યાં ક્યાં સ્થાન જીર્ણોદ્ધારને લાયક છે, યાત્રાળુઓને ઉતરવા રહેવાને કેવા પ્રકારની સગવડ અગવડ છે એ વિગેરે બધું જાણી શકાય છે અને તેના તેના ઘટતા ઉપાયો થોજી શકાય છે.

આવી બાબતોમાં તીર્થોના વહીવટવાળાઓએ તેમજ પૈસા આપનાર ધનિકોએ આટલું લક્ષમાં રાખવાનું છે. વહીવટવાળાએ જે પૈસો આવે છે તે એકત્ર કરી જમા કરવા તરફ

દષ્ટિ નહિ રાખતાં તેનો જીર્ણોદ્ધાર કિંવા યાત્રાજીઓની સગવડની ખાતર કોઈ સ્થાન-ધર્મશાળા બંધાવવા વિગેરેમાં ઉચિત રીતે ખર્ચવો ઘટે છે, તેમજ ધનિકોએ પોતે આપેલો પૈસો બરાબર તે કાર્યમાં ખર્ચાય છે કે નહિ તે તપાસવાનું છે. જમા થયેલો પૈસો શુભ કાર્યમાં ખર્ચાય નહિ તેમજ તે સાફ પૈસો આપવાની શ્રીમાનોની ઉમેદ બર આવે નહિ તો તે શા કામનું છે. સંચય કરવાનો તેવો ઘટતો ઉપયોગ કયા વિના હેતુ પણ શું છે? બનતાં સુધી ધનિકોએ તેવા કાર્યોમાં જે કાંઈ પૈસો વાપરવો હોય તે પોતાના હાથે પોતાની દેખરેખ તળે વાપરવો એ વધારે ઠીક છે.

તીર્થોમાં એક બીજા ફીરકાવાળાઓએ સંપત્તિને હળી-મળીને વર્તવું જોઈએ. તીર્થ સહૂનાં તારક છે તે સહૂનું છે. તેમાં નિઃસ્વાર્થ નિષ્કારણ કલહ નહિ કરવો જોઈએ. એમ કરનાથી તેમને તે તીર્થ છતાં અતીર્થરૂપ બને છે.

તીર્થોમાં મહોત્સવો, પુજાઓ ઇત્યાદિ પ્રસંગે સ્ત્રી પુરૂષોને માટે અલગ અલગ કાંઈક ગોઠવણ રહે તે વધારે સાફ જણાય છે. સમૂહમાં ભીડમાં ધક્કા-મૂકિમાં સ્ત્રી પુરૂષના શરીરે અથડાય કિંવા પુરૂષ સ્ત્રી સાથે અથડાય આમ બનવું એ અનુચિત વ્યવહાર છે, તેથી કેટલીકવાર જીવાન સ્ત્રી પુરૂષોને ચિત્તમાં વિકાર ઇત્યાદિ અવ્યવસ્થા ઉપજતાં માનસિક પવિત્રતાનો તેવા ઉત્તમ રથા ભંગ થવાનો અવકાશ રહે છે અને વૃત્તિમાં કલુષિત ભાવ પેદા થતાં તીર્થની આશાતના થાય છે. ઉપરોક્ત કથેલી

તમામ સૂચનાઓ તરફ તીર્થવાસીએ, યાત્રાળુએ તેમજ વ્યવસ્થા-પકેએ લક્ષ ખેંચવું જોઈએ.

તીર્થ શું છે? યાત્રાળુઓએ ત્યાં જવાનો શું ઉદ્દેશ છે? તીર્થ અને યાત્રાળુઓ એક બીજા પ્રત્યે કેવો સંબંધ ધરાવે છે? ત્યાં યાત્રાળુઓએ કેવી રીતે વર્તવું જોઈએ ઇત્યાદિ બૂદ્ધી બૂદ્ધી કક્ષાએ યથાશક્ય લખાઈ ગયું છે. ઉપસંહારમાં યદ્યપિ તીર્થ સહુને તારક છે પણ તીર્થના રહસ્ય હેતુની સમજણ પુરઃસર તેમજ ખરી તરવાની અંતરંગ લાવના પુરઃસર યાત્રાળુઓ તીર્થમાં જતા થાઓ. યદ્યપિ સઘો કાઠી વિનોદ, કુતુહલ, મેળાખેળા જોવાને, હરવા ફરવાને, જમવા રમવાને, ત્યાં જવું તે પણ છેક નહિ જવાના કરતાં લાલવાળું છે, પણ લાલની પરાકાષ્ટા અત્યંત લાલના મહોદયરૂપ આત્મિક કડ્યાણ તરવાની ઇચ્છા તેના ઐચ્છિક બની યાત્રાળુઓ ત્યાં જતા થાઓ-આત્મકડ્યાણ મેળવવા ભાગ્યશાળી થાઓ, એવી શુભ લાવના ભાવી આ લેખક લેખની પરિસમાપ્તિ કરે છે.

દોશી મણિલાલ નથુભાઈ બી. એ. કૃત.

- શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્ય કૃત અર્હતીતિનું લાખાંતર ૧-૮-૦
- શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગરજી રચિત આત્મપ્રદીપનું વિવેચન ૦-૬-૦
- ગુરુદર્શન (દાન, શીળ, ક્ષમા, વૈરાગ્ય, વીર્ય, ધ્યાન
અને જ્ઞાન) એ વિષયોપર દાખલા દલીલો સાથેનું
ઉત્તમ પુસ્તક ગાયકવાડી કેળવણી ખાતાએ લાઈ-
બ્રેરી તથા ઇનામ માટે અને સરકારી કેળવણી
ખાતાએ લાઈબ્રેરી માટે મંજૂર કરેલું) આવૃત્તિ બીજી ૦-૬-૦
- દયાનો ઝરો (માંસાહારી પ્રજામાં ખાસ બહેચવા લાયક)
આવૃત્તિ બીજી. ૦-૨-૦
- જ્ઞાનદીપક (એક ઉત્તમ નિબંધ) આવૃત્તિ બીજી.... ૦-૩-૦
- સ્ત્રીકેળવણી અને સદ્વર્તન આવૃત્તિ ત્રીજી.... ૦-૨-૦
- યોગમાર્ગનો ભોમીઓ (મન વશ કરવાની સરલ યુક્તિ) ૦-૨-૦
- શ્રી બુદ્ધ ચરિત્ર ૦-૮-૦
- સુબોધચંદ્ર (આધ્યાત્મિક નૉવેલ) ૦-૮-૦
- આત્મનિરીક્ષણ (આત્મશુદ્ધિનો સરલ માર્ગ) .... મફત.
- પોસ્ટેજ વાસ્તે અર્ધા આનાની ટીકીટ બીડી આપવી.

મળવાનું ઠેકાણું-કર્તા પાસેથી.

સ્તનપોળ-અમદાવાદ.

લાખો જુવાનોની બરબાદ થતી જોઈને સુધારી

સુખી કરનાર

કામશાસ્ત્ર.

જુવાનીમાં થતી ભયંકર ભૂલોનાં માઠાં પરિણામનો આબેહૂબ ચિતાર આપી આરોગ્ય અને ઉત્પત્તિનો ખરો રસ્તો બતાવનાર આ પુસ્તકની જૂદી જૂદી દશ ભાષાઓમાં મળી આજ સૂઘી લગભગ સાત લાખ નકલો વહેંચવામાં આવી છે.

જો તે તમારા વાંચવામાં ન આવેલ હોય તો નીચે જણાવેલ સરનામે આજે જ પત્ર લખી તે મંગાવી દ્યો. જમ તેની કિંમત લેવામાં નથી આવતી તેમ તેનું પોસ્ટેજ પણ લેવામાં નથી આવતું.

વૈદ્યશાસ્ત્રી મણિશંકર ગોવિંદજી,

જમનગર-કાઠિયાવાડ.

અમેરીકન અકસીર ઈલાજ.

પ્રો. જેમ્સની વીજળીક શક્તીની

ગોળીઓ.

એ ગોળીઓ સ્વપ્નામાં અને પીસાખમાં જતી ધાતુને બંધ કરી શરીરને શક્તી આપે છે. જ્ઞાનતંત્રની નખખાઈ, ધાતુનું પાતળાપણું, અજરણ, ખોરાક ન પચવે, હાથપગનું દુઃખવું, મગજે ચકરી આવવી, ચાદાદાસ્ત શક્તી ગુમ થવી, જવાનીમાં ખુદાપાની હાલત, મનની ચીંતા, ઉદાસી, ડોષ પણ કામપર ચિત્ત ન લાગવું, ખાવાપર અરૂચી, છાતીનો ધબકારો, હરસ, દમ, આંખે અંધારા આવવાં, ચેહેરાની ફીકાશ, જવાન વીધાર્થીઓનું અભ્યાસના બોળને લીધે નખજી પડી ગયલું મગજ, તેમજ વકીલો, ખારીસ્ટરો અને કલાકો, સ્કુલ માસ્તરો અને બીજાઓ કે જેમને રાત દીવસ મગજ કસવું પડે છે તેમને એ ગોળીઓ વીજળીક ઈલાજથી થોડીક મુદતમાં અજળ જેવા ગુણ કરે છે તેમજ જે સ્ત્રીઓને હૃદયહાર માસીક બીમારીથી શરીર લેવાઈ ભય છે અને હીસ્ટીરીઆ, કમરનો દુઃખારો, પ્રદર, ભુખ મરી જવી, વગેરે રોગો થાય છે તે ઉપર આ ગોળીઓ ઘણીજ ફાયદાકારક છે.

આ દવા લેવાને પહેલે દીવસેજ તેની અજળ દુઃખ દફે કરનારી અસર જણાઈ આવે છે. જ્ઞાનતંત્ર અને બુદ્ધિમાં અસાધારણ વધારો થાય છે તથા તે હીંમત જોર અને સુખ ઉત્પન્ન કરે છે. જીવનશક્તીની ખુવારી તથા પ્રવાહરૂપે નીકળી જવું એ બેઠે બેઠેની માફક બંધ થાય છે, ગાલ લાલ થાય છે, હોઠ ગુલાબી રંગના થાય છે, આંખ ચળવતી અને તેજસ્વી બને છે, મન ચંચળ અને ચોખ્ખું થાય છે, ભુખ સારી પેટે લાગે છે અને અન્ન પચાવ સંપૂર્ણ થાય છે અને જરણ, ઘસાઈ ગયેલી અને નાકમેદ હાલત સંપૂર્ણ રીતે ઉમેદવાં થાય છે, હીંમત ૨૫ ગોળીની શીશીના ૩. ૧-૪-૦, તથા ૪૦ ગોળીની શીશીના ૩. ૨. વીં પીં ના એકથી ત્રણ શીશીઓ સુધીના ૩ ૦ વધુ.

ધી એન્ડો ઇન્ડિયન ડ્રગ એન્ડ કેમીકલ કો.

નં. ૧૫૫ જુમામસ્જીદ—મુંબઈ.

ખૂશબોદાર અત્તરો કયાંથી ખરીદશો ?

આજકાલ અત્તરો ઘણી (હલકા ઉચી) જાતના વેચાય છે અને ઘણી વખત અત્તરો ખરીદતી વખત વેચનારાઓની મુનસફી ઉપર રહેવું પડે છે અને તેથી કરીને બોળા માણસો અથવા અત્તરો સંબંધી જેઓને સમજ નહીં હોય તેઓ હલકા માલની વધારે કીમત આપીને ઠગાય છે તેટલા માટે તમે એક વખત નીચે જણાવેલા મધુર પમરાટવાળા અત્તરો વાપરો જેથી ઠગાવા ધાસ્તી રહેજ નહીં.

“ કામીનીઆ ” (રજીસ્ટર્ડ) આ મધુર અત્તર કેવડાનું બનેલું છે અને ઘણું મનપસંદ છે. કીમત ૧ દ્રામની શીશીનો રૂ. ૧-૮-૦.

“ ગુલસન ” (રજીસ્ટર્ડ) સફેદ અને રાતા ગુલાબના ફુલોના મીશ્રણનું અત્તર છે. ઘણીજ મીઠી વાસ છે. કી. ૧ દ્રામનો રૂ. ૧-૮-૦.

“ દીલ-બહાર ” (રજીસ્ટર્ડ) જાંબ, ચમેલી, જુઈના ફુલોના મીશ્રણનું અત્તર છે. ઘણીજ મીઠી વાસ છે. કી. ૧ દ્રામનો રૂ. ૧-૮-૦.

“ સ્પ્રીંગ જવેલ ” (રજીસ્ટર્ડ) વસંત ઋતુમાં ખીલતા ચંપાના ફુલોના મીશ્રણનું અત્તર છે. અત્યંત મધુર અને મોહક છે. કી. ૧ દ્રામની શીશીનો રૂ. ૧-૮-૦.

“ કામીનીઆ સુરંગી ” સુરંગી અથવા બાવાલીન ફુલોનું અત્તર. કી. ૧ દ્રામની શીશીનો રૂ. ૧-૪-૦.

“ કામીનીઆ માલતી ” નામ ચંપાના ફુલોનું અત્તર. કી. ૧ દ્રામની શીશીનો રૂ. ૧-૦-૦.

તા. ૭ ક૦—એક દ્રામ એટલે ૦૮ તોલો.

ઉપરના અત્તરો કાચની સળીવાળી બાટલીમાં સુંદર લાકડાની બોલી સાથે આવે છે. કાચની સળીથી રૂમાલમાં નંખાય છે અથવા કાપુસમાં નાંખી ફાયા તરીકે વપરાય છે; માટે ખરીદતી વખતે સીલબંધ બાટલી તરાબર નામ વાંચીને ખરીદવી.

ધી એંગ્લો ઇન્ડિયન ટ્રગ એન્ડ કેમીકલ કંપની,
નં. ૧૫૫, જુમા મસીદ મુંબઈ.

સુંદર બાલ.

એ દરેક સ્ત્રીની મગફરી અને આનંદ હોવો જોઈએ,
પણ કેટલી સ્ત્રીઓના બાલ સુંદર છે ?
બાલ ખરેખર સુંદર હોવાને માટે બાલ નરમ રેશમ જેવા,
ચળકતા, વળે એવા નરમ અને પુષ્કળ હોવા જોઈએ.

કામીનીઆ ઓઈલ (રલસ્ટર્ડ.)

વાપરવાથી અને સંભાળપૂર્વક ધ્યાન આપ્યાથી આ લાંબા
વખતથી શોધવામાં આવેલી અને ઘણી કીમતી ગણાયણી બાલની
સ્થિતિ સહેલાઈથી અને ઝડપથી લાવી શકાય છે.

કામીનીઆ ઓઈલ એ વાળને સુંદર બનાવનારાં સઘળાં તેલમાં
પહેલું છે, તેથી જો કે માથાનો વ્યાધી હોય કે ન હોય તોપણ સર્વેએ એ
તેલનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ. એ બાલને એવા નરમ બનાવે છે કે બાલ
સહેલાઈથી હાલના જમાનાની કોઈ પણ પ્રખ્યાત ફેશનમાં ગોઠવી શકાય છે.

તે એકલું તેલજ નથી પણ તે એક એવું તેલ છે કે જેમાં ગુણુકારી
અને કીમતી વસાણાં નાંખેલાં છે. આ તેલ સુગંધમાં ઘણું મધુર છે
અને માથાને ઠંડું રાખે છે તેથી વિદ્યાર્થી અને મૅગેજ સંબંધી કામ
કરનારાઓ અને જેઓને માથામાં ચાલુ દુઃખારો રહેતો હોય તેઓને
માટે બેમૂલ્ય તેલ છે. તમે બીજા તેલો વાપરવા કરતાં હમેશ સર્વોત્તમ
કામીનીઆ ઓઈલ વાપરો. તેની ઉત્તમ બનાવટ માટે છેલ્લાં માઇસેરનાં
પ્રદર્શનમાંથી સોનાનો ચાંદ તેમજ અલાહબાદના પ્રદર્શનમાંથી સર્ટીફિકેટ
ઓફ મેરીટ આપવામાં આવેલા છે તેમજ હજારો અભિપ્રાયો મળેલા છે.

કીમત બાટલી ૧ નો રૂ. ૧-૦-૦. ૩ બાટલીના રૂ.
૨-૧૦-૦. પોસ્ટેજ જુદું. ફક્ત મંગાવવાનું ઠેકાણું:—

ધી એન્ડો ઇન્ડિયન ડ્રગ એન્ડ કેમીકલ કંપની.

નં. ૧૫૫, જુમ્મા મસજિદ—મુંબઈ.

